

היום נלמד בעזרת ה':

בבא בתרא דף קכו

(בעמוד הקודם)

אמר רב פפא הלכתא אין הבעל נוטל בראוי כבמוחזק: אם מתה אשתו ולאחר מכן מת אביה (והיא בת יחידה), הבעל לא יורש את מה שאמורה היתה אשתו לרשת, כי זהו דבר 'הראוי' להגיע בירושה, והבעל לא יורש בראוי אלא רק במה שהיה מוחזק בידי אשתו. (אמנם אם מת אביה לפני שהיא מתה, ולאחר מותה השביחו הנכסים, הבעל יורש את השבח. כי הנכסים הללו היו מוחזקים בידי האשה, וכשהיא מתה הוא נכנס תחתיה וזוכה בשבח של הנכסים).

ואין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק: כגון שהם ירשו עצי דקל ללא פירות, ולאחר מכן הם התחילו להצמיח תמרים. מכיון שהשתנה שמם של העצים ל'עצי תמרים' הם נחשבים לדבר שהיה 'ראוי' לבוא.

(אמנם דקל שנתעבה או קרקע שהעלתה שרטון לכולי עלמא הבכור מקבל בהם פי שניים, כי לא היה שם שינוי של הדבר. מאידך, בענבים שהיתומים בצרו אותם אין לבכור חלק לכו"ע, משום שהיתומים השביחו אותם, ודוקא בשבח שהשביחו הנכסים מאליהם נחלקו הדעות לעיל האם הבכור מקבל פי שניים או לא).

ואין הבכור נוטל פי שנים במלוה, בין שגבו קרקע בין שגבו מעות: הבכור לא נוטל פי שניים בהלוואה שהלווה אביהם, בין אם היתומים גבו מהלווה קרקע ובין אם הם גבו ממנו כסף. משום שאביהם לא היה מוחזק בקרקע והכסף הללו, והם נחשבים ל'ראוי' וכאמור אין בכור נוטל פי שניים בראוי.

ומלוה שעמו פלגי: ואם הבכור לווה כסף מאביו, לאחר מות האב, הכסף שהבכור חייב לאביו נופל בירושה לכל הבנים. ומכיון שיש ספק האם הבכור יורש בכסף של החוב פי שניים או לא, הוא מתחלק עם אחיו חצי חצי.

דהיינו, יש ספק האם הבכור מעוניין לשעבד את נכסיו לאביו עבור החוב, כדי שאביו יהיה מוחזק בהם, ואז הוא יוכל לירש בהם פי שניים, ולכן הוא הקנה אותם לאביו

בהסכמה גמורה. (כי אם האבא לא יזכה בהם בחייו, ממילא האבא לא יהיה 'מוחזק' בהם, ואז יוכל הבן לירש בהם פי שניים, כי הם יהיו בגדר 'ראוי'). ולפי זה הבן אמור לירש בחוב פי שניים.

מאידיך, יתכן שהבן התייחס להלוואה הזו כמו כל הלוואה רגילה, והוא לא הקנה את נכסיו לאביו עבור החוב, ולפי זה הוא לא יורש חלק נוסף בחוב הזה. ומכיון שיש כאן ממון המוטל בספק, חולקים אותו הבכור עם אחיו.

*

אמר רב הונא אמר רב אסי בכור שמיחה, מיחה: אפילו שהבכור לא נוטל פי שניים בשבח של הנכסים שהיתומים השביחו, אבל אם הוא אמר ליתומים שהוא לא מעוניין שישביחו את הנכסים, אלא קודם יחלקו אותם ביניהם והוא ישביח את שני החלקים שיקבל, והם לא שמעו בקולו והשביחו את הנכסים, הוא יורש פי שניים בשבח. והטעם, בגלל שברגע שהוא מעוניין לזכות בככורה, הוא זוכה בה אפילו קודם החלוקה, וממילא כשהם השביחו את הנכסים הם בעצם השביחו את החלק שלו.

אמר רבה מסתבר טעמיה דרב אסי בענבים וצרום, זיתים ומסקום, אבל דרכום לא: מה שאמר רב אסי שהבכור נוטל פי שניים בשבח, זה דוקא במקרה שהם לא שינו את הדבר. כגון שהם בצרו את הענבים מהעץ או קטפו את הזיתים מהעץ, שהשבח כאן הוא רק של ענבים וזיתים המוכנים לאכילה. אבל אם הם דרכו את הענבים ועשו מהם יין, הוא לא מקבל ביין פי שניים. בגלל שהאחים בעצם גזלו את הענבים שלו ושינו אותם ליין, והדין הוא שהגזל עצים ועשה מהם כלים הוא קנה את העצים 'בשינוי' ועליו לשלם לנגזל כשעת הגזילה. וכך גם כאן עליהם לשלם לו פי שניים מהענבים אבל לא פי שניים מהיין.

רב יוסף אמר אפילו דרכום: הגמרא מבינה שכוונת רב יוסף לומר שהבכור נוטל פי שניים מהיין.

קושיא: דרכום? מעיקרא עינבי השתא חמרא! כי כאמור הם קנו את הענבים בשינוי, ומדוע עליהם לשלם לו את השבח?

תירוץ: כדאמר רב עוקבא בר חמא ליתן לו דמי היזק ענביו, הכי נמי נותן לו דמי היזק ענביו: רב יוסף לא התכוין לומר שהבכור נוטל פי שניים בשבח של היין. אלא כוונתו לומר שאם היין התקלקל והוא שווה פחות מהענבים, האחים לא יכולים לומר

לבכור שיטול פי שניים ביין, אלא הוא מקבל פי שניים מהענבים הבענבים. בגלל שהאחים קנו את הענבים כאשר שינו אותם ליין, ועליהם לשלם לו כשעת הגזילה, דהיינו בענבים ולא ביין. ונמצא שבאמת רב יוסף ורבה אינם חולקים, אלא הם דיברו על אותו דין משני היבטים.

את דברי רב יוסף מסבירה הגמרא על פי דברי רב עוקבא בר חמא. והגמרא מבארת -

שאלה: היכא איתמר דרב עוקבא בר חמא? תשובה: אהא דאמר רב יהודה אמר שמואל בכור ופשוט שהניח להן אביהן ענבים ונצרום, זיתים ומסקום, בכור נוטל פי שנים, אפילו דרכום: מדובר שהבכור מיחה באחים שלא ישביחו את הנכסים קודם חלוקה כנ"ל.

שאלה: דרכום? מעיקרא עינבי השתא חמרא: תשובה: אמר מר עוקבא בר חמא ליתן לו דמי היזק ענביו: כלומר שאפילו שהם דרכו את הענבים והפכו אותם ליין, הבכור נוטל פי שניים כפי השווי של הענבים קודם הבעירה. ולכן במקרה שהאחים רק הזיקו את הענבים וקלקלו אותם על ידי הדריכה, כי היין יצא מקולקל, עליהם לשלם לבכור כשווי הענבים לפני הדריכה.

*

אמר רב אסי בכור שנטל חלק כפשוט ויתר: בכור שלקח בשדה אחת מתוך השדות של הירושה, חלק אחד כמו אחיו הפשוט, ולא שני חלקים, הוא ויתר על חלק הבכורה שלו, כלומר הוא מחל על הזכות המגיע לו לקבל חלק נוסף. בגלל שכפי שלמדנו לעיל התורה קראה לחלק הבכורה בשם 'מתנה', ולכן הוא יכול להחליט שהוא לא מעוניין לזכות במתנה.

שאלה: מאי ויתר?

רב פפא משמיה דרבא אמר ויתר באותה שדה, רב פפי משמיה דרבא אמר ויתר בכל הנכסים כולן: נחלקו הדעות האם הויתור הוא רק על חלק הבכורה בשדה הזו, אבל בשאר השדות הוא מקבל פי שניים. או שהויתור הוא בכל השדות של הירושה. והגמרא מבארת -

רב פפא משמיה דרבא אמר ויתר באותה שדה - קא סבר אין לו לבכור קודם חלוקה, ומה דאתא לידיה אחיל אידך לא אחיל: רב פפא סובר שהבכור לא יכול

לזכות בחלק הבכורה שלו קודם החלוקה. כי התורה קראה לחלק הבכורה בלשון 'מתנה', וכמו שבמתנה המקבל אינו זוכה בה עד שתגיע לידו, כך גם הבכור לא זוכה בה לפני החלוקה. ולכן הוא לא יכול למחול עליה קודם שתגיע לידו, כי אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. ולכן רק בשדה הזו שהם כבר חילקו אותה והגיעה לידו הזכות לזכות בחלק של הבכורה, הוא יכול לוותר עליה. אבל בשאר שדות, לא.

ורב פפי משמיה דרבא אמר ויתר בכל הנכסים כולן - קא סבר יש לו לבכור קודם חלוקה, ומדאחיל בהא אחיל בכולהו: רב פפי סובר שהוא יכול לזכות בחלק הבכורה קודם לחלוקה (אמנם בחלק הפשוט שמגיע לו הוא לא יכול לזכות קודם חלוקה), וממילא הוא גם יכול למחול עליו. ואם הוא מחל על החלק של השדה הזו, ברור לנו שכוונתו למחול על כל החלק של הבכורה המגיע לו בכל הירושה (כי הוא מעדיף לא לקבל פי שניים ולא לשלם פי שניים כדלעיל).

והא דרב פפי ורב פפא לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר: הם לא אמרו את דבריהם בפירוש, אלא אנו לומדים זאת מתוך דברים שאמרו במקום אחר. כדלהלן.

דהוא בכור דאזיל זבין נכסי דידיה ודפשוט: מעשה בשני אחים שירשו את נכסי אביהם. הלך הבכור ומכר את כל הנכסים בלי רשותו של אחיו, כשכוונתו לתת לאחיו הפשוט שלישי מהסכום שיקבל מהקונים (כי לו יש בנכסים זכות של שני חלקים, ולאחיו יש זכות לחלק אחד).

אזול יתמי בני פשוט למיכל תמרי מהנהו לקוחות, מחונהו: לאחר מכן מת האח הפשוט, ובאו בניו היתומים לאכול תמרים מהעצים שקנו הלקוחות מהאח הבכור, משום שהבכור מכר אותם שלא כדין. והלקוחות הרביצו להם מכות.

אמרי להו קרובים - לא מיסתייא דזבנתינהו לנכסייהו אלא מימחא נמי מחיתו להו?: באו הקרובים של היתומים ואמרו ללקוחות - לא מספיק שקניתם את הנכסים שלהם שלא כדין, עוד אותם מרביצים להם מכות?

אתו לקמיה דרבא אמר להו לא עשה ולא כלום: הלכו לרבא לדין תורה. פסק רבא שהאח הבכור לא עשה כלום במכירתו והמכירה לא הועילה.

עד כאן המעשה והוראתו של רבא בענין. כעת הגמרא מבארת שרב פפי ורב פפא נחלקו בהבנת דבריו של רבא.

מר סבר לא עשה כלום בפלגא, ומר סבר בכולהו: רב פפי סבר שכוונת רבא לומר שהאח הבכור לא יכל למכור רק את החצי המגיע לו, כלומר רק את החלק הפשוט שמגיע לו (וכמובן שגם לא את החלק של אחיו הפשוט). אבל הוא יכל למכור את החלק הבכורה המגיע לו, כי הוא זוכה בו גם קודם החלוקה, ועל החלק הזה המכירה הועילה והוא באמת נשאר אצל הלקוחות.

אבל רב פפא סבר שכוונת רבא לומר שהבכור לא יכל למכור כלום מהנכסים, כי הוא לא זוכה בחלק הבכורה קודם החלוקה.

שלחו מתם 'בכור שמכר קודם חלוקה לא עשה כלום'. אלמא אין לו לבכור קודם חלוקה. והלכתא יש לבכור קודם חלוקה: שלחו הוראה מארץ ישראל - 'בכור שמכר וכו'.

מדבריהם עולה שלבכור אין זכות בנכסים קודם החלוקה. אך להלכה פוסקת הגמרא שבכור כן זוכה בנכסים קודם חלוקה.

מר זוטרא מדרישבא פלג בצנא דפלפלי בהדי אחין בשוה. אתא לקמיה דרב אשי אמר ליה הואיל ויתרתה במקצת ויתרתה בכל הנכסים כולן: מר זוטרא ממקום הנקרא 'רישבא', ירש עם אחיו את נכסי אביו, והוא היה הבכור. כשהם חלקו סל של פלפלים, הוא נטל חלק שווה בשווה עם אחיו ולא פי שניים.

הלך מר זוטרא לשאול את רב אשי מה הדין בשאר הנכסים האם מגיע לו חלק בכורה או לא? אמר לו רב אשי לאחר שוויתרת בפלפלים כבר ויתרת על כל הנכסים. כי יש לבכור זכות בנכסים קודם חלוקה, והוא יכול למחול עליהם גם קודם שיגיעו לידיו. וכאשר מחלת על חלק קטן בנכסים, גילית דעתך שאתה לא מעוניין לקבל את חלק הבכורה בכל הנכסים שירשת.

משנה: האומר איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים: אדם שאמר 'בני בכורי לא יטול פי שנים בירושה לאחר מותי', או שאמר **איש פלוני בני לא יירש עם אחיו**, כלומר שאמר 'בני הפשוט (= שאינו בכור) לא יירש את נכסי עם שאר אחיו', לא אמר כלום, לפי שהוא התנה לעקור דבר שכתוב במפורש בתורה (= שבכור נוטל פי שנים, ופשוט יורש).

המהלק נכסיו על פיו: שכיב מרע (= אדם העומד למות) שחילק את נכסיו בצורת מִתְנָה, וציווה לתת לאחד מבניו יותר ממה שמגיע לו ולתת לאח אחר פחות ממה שמגיע לו, או שציווה לחלק את נכסיו לבניו בשווה כך שגם הבכור קיבל חלק כמו

כולם ולא פי שנים, דבריו קיימים, לפי שיש בכוחו לתת את נכסיו כְּמִתְּנָה לכל מי שהוא רוצה, ואין זה מִתְּנָה על מה שכתוב בתורה, שהרי הוא נתן כְּמִתְּנָה את כל את נכסיו בחייו, ולאחר מותו לא נשאר לו כלום להוריש לבניו בתורת ירושה.

אם אמר משום ירושה לא אמר כלום: אבל אם הוא ריבה לאחד ומיעט לאחר בלשון ירושה, כגון שאמר 'בני ראובן יִירֶשׁ חלק פלוני, ובני שמעון יִירֶשׁ חלק פלוני', לא אמר כלום, לפי שהוא מִתְּנָה על מה שכתוב בתורה.

כתב בין בתחלה בין באמצע בין בסוף משום מתנה, דבריו קיימים: ואם הוא אמר בלשון ירושה, אבל הוא כתב בהתחלה או באמצע או בסוף שהוא נותן להם את נכסיו בצורת מִתְּנָה, דבריו קיימים, שכיון שיש בדבריו לשון מתנה לכן זה מועיל גם ללשון ירושה שבניו יקנו את נכסיו. ויבואר לקמן (קכט.).

גמרא: לימא מתניתין: האם נאמר שמשנתנו (שאמרה שאין אדם מתנה על מה שכתוב בתורה) אינה כרבי יהודה, שהרי לדעת רבי יהודה המתנה על מה שכתוב בתורה אם הוא בדבר של ממון תנאו קיים.

דתינא: וכפי שלמדנו בברייתא - האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאני לא אתן לך שאר (= מזון) כסות ועונה (= תשמיש), הרי זו מקודשת ותנאו בטל דברי ר' מאיר, ולדעת רבי יהודה בדבר של ממון דהיינו שאר וכסות תנאו קיים, דהיינו שהיא מקודשת ואינו חייב לתת לה שאר וכסות (אבל לגבי תשמיש תנאו בטל והוא חייב לתת לה), וההלכה כרבי יהודה.

דחיה: אפי' תימא ר' יהודה: אפשר להעמיד את משנתנו כרבי יהודה, אלא שלגבי קידושין על דעת כן היא התקדשה לו ומחלה לו על כך, לפי שבאותה הנאה שהוא קידש אותה היא מחלה לו, אבל כאן הרי הבן לא מחל על כך שהוא קיבל פחות, משום שאין לו במחילה שום הנאה, ולכן לא אמר כלום.

*

אמר רב יוסף: האומר 'איש פלוני הוא בני בכורי', הרי הוא נאמן שאותו אדם הוא בנו בכורו והוא נוטל פי שנים. אבל אם הוא אמר 'איש פלוני בני הוא בכור', אינו נוטל פי שנים, לפי שהוא לא אמר שהוא 'בכורי' אלא 'בכור', ויתכן שהוא התכוון שהוא בכור לאמו אבל אינו בכור לאביו (= כלומר יתכן שלאביו נולד לפניו בן מאשה אחרת, ורק הנולד ראשון לאביו נקרא בכור לענין ירושה).

ההוא דאתא לקמיה דרבה בר בר חנה: אדם אחד בא לפני רבה בר בר חנה ואמר לו - אני מוחזק באדם פלוני שהוא בכור, והיה עמו עוד עד אחד. אמר לו רבה בר בר חנה - מנין אתה יודע זאת? מכך שאביו היה קורא לו 'בכור שוטה' (ויש גורסים שהאנשים היו קוראים לו 'בכור שוטה'), יתכן שהוא בכור לאמו, שהרי כל מי שהוא בכור לאמו קוראים לו 'בכור שוטה' (= לא מפני שהוא שוטה, אלא מפני שאינו נחשב לבכור גמור, כמו שקוראים להדס שאינו כשר למצוות ארבעת המינים 'הדס שוטה').

ההוא דאתא לקמיה דרבי חנינא: אדם אחד בא לפני רבי חנינא ואמר לו - אני מוחזק באדם פלוני שהוא בכור, והיה עמו עוד עד אחד. אמר לו רבי חנינא - מנין אתה יודע זאת? ענה לו אותו אדם - מכך שכשהיו מגיעים לאביו של אותו פלוני אנשים שהיה להם מחלה בעיניים, היה אביו אומר להם 'לכו לשכחת (= כך היה שמו) בני שהוא בכור והרוק שלו מרפא את העיניים'.

שאלה: **ודלמא בוכרא דאמא הוא?** אולי אביו התכוון שהוא בכור לאמו?

תשובה: **גמירי, בוכרא דאבא מסי רוקיה, בוכרא דאמא לא מסי רוקיה:** קיבלנו מרבותינו שרק רוק של בכור מאביו מרפא את העיניים ולא רוק של בכור מאמו.